
РОЗДІЛ V. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.27>

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету,
Заслужений юрист України*

Росул Н.О.,

*студентка 2 курсу магістратури
юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

Бєлов Д.М., Росул Н.О. Соціальне підприємництво в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Стаття присвячена розгляду поняття і правової природи соціального бізнесу через призму механізму реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина і особливостей впровадження моделей соціального бізнесу в Україні. У статті проаналізовано успішні проекти соціального підприємництва, які побудували свою модель з врахуванням двох факторів: бізнес складової та соціальної складової.

Окреслюються проблемні питання, що зумовлені введенням воєнного стану в Україні та агресії з боку РФ, у сфері реалізації конституційних прав, зокрема права на соціальний захист, на працю в умовах війни. Зважаючи на велику кількість внутрішньо переміщених осіб, зруйнованих підприємств, осіб, які потребують додаткового грошового забезпечення та дефіциту в бюджеті, обґрунтовується значимість соціального підприємництва.

Відзначається, місцеві громади у всьому світі відіграють все більшу роль у вирішенні соціальних проблем. Україна теж йде шляхом децентралізації, і це реально працює. За бажання певної цільової групи взяти відповідальність та волі центру її віддати виникають нові ініціативи, які здатні змінити світ.

В ході дослідження, автори приходять до висновку, що соціальне підприємництво може символізувати відхід українського суспільства від колективізму і перехід до індивідуалізму,

де юридичні особи та фізичні особи-підприємці своєю діяльністю за власної ініціативи створюють гідні умови для життя соціально незахищених верст населення.

Ключові слова: соціальне підприємництво, права людини, війна, соціальний захист, соціальний бізнес.

Byelov D.M., Rosul N.O. Social entrepreneurship in the mechanism of realization of constitutional rights and freedoms of man and citizen.

The article is devoted to the consideration of the concept and legal nature of social business through the prism of the mechanism of realization of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen and the peculiarities of the implementation of social business models in Ukraine. The article analyzes successful social entrepreneurship projects that built their model taking into account two factors: the business component and the social component.

Problematic issues caused by the introduction of martial law in Ukraine and aggression by the Russian Federation in the sphere of the realization of constitutional rights, in particular the right to social protection, to work in conditions of war, are outlined. Taking into account the large number of internally displaced persons, destroyed enterprises, persons who need additional financial support and deficit in the budget, the importance of social entrepreneurship is substantiated.

It is noted that local communities around the world play an increasingly important role in solving

social problems. Ukraine is also following the path of decentralization, and it is really working. Due to the desire of a certain target group to take responsibility and the will of the center to give it, new initiatives arise that can change the world.

In the course of the study, the authors come to the conclusion that social entrepreneurship can symbolize the departure of Ukrainian society from collectivism and the transition to individualism, where legal entities and natural persons-entrepreneurs, through their activities on their own initiative, create decent conditions for the life of socially vulnerable segments of the population.

Key words: social entrepreneurship, human rights, war, social protection, social business.

*Сценарій розвитку людства, де бізнес фокусується лише на прибутках, ігноруючи при цьому екологію та людяність, буде катастрофічним. Тому соціальність бізнесу буде конкурентною перевагою у новій економіці.
(з мережі Internet)*

Постановка проблеми. Тема соціального підприємництва генерує тисячі наукових досліджень щорічно, її викладають у провідних бізнес-школах світу, *Forbes USA* присвячує їй окремий розділ. Але головне – з'являються тисячі підприємств, які працюють по-іншому. Вони виникають із бажання змінити світ, створити соціальну чи екологічну цінність, згенерувати позитивний вплив. Але не відмовляються при цьому заробляти гроші.

Представник т.зв. втраченого покоління, видатний німецький письменник Е.М. Ремарк згадує про війну сказав: «Війна – це бійня, де немає ніяких піднесених ідеалів, є тільки смерть». Справді, війна – це трясина, в якій зникають людські життя, гарантовані права, правові механізми, нормальна правова свідомість. В часи, коли держава не в змозі повністю гарантувати захист соціальних прав, важливою є активізація громадянського суспільства та його інститутів, соціального підприємництва. Зважаючи на збільшення кількості людей, які потребують додаткових соціальних гарантій, вважаємо, що саме соціальне підприємство може стати ефективним механізмом захисту та реалізації конституційних прав в сучасних умовах, в яких опинилася наша держава після військового вторгнення рф.

Стан опрацювання цієї проблематики на сьогоднішній день все ще є недостатнім, адже

соціальне підприємство, як новий інститут, перебуває в процесі становлення в Україні. В той же час, над дослідженням правової природи соціального підприємства працювали такі науковці як Н.В. Коленда, А.М. Колосок, А.О. Черчик, Л.М. Черчик, В. Смаль, В. Кокоть та ін.

Метою статті є критичний огляд особливостей соціального підприємства в Україні крізь призму реалізації конституційних прав та свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Зростання дефіциту бюджету, рівня фінансової самостійності регіонів в умовах децентралізації зумовлюють зміну пріоритетів у розподілі доходів окремих адміністративних утворень і держави загалом. Враховуючи складність економічної та політичної ситуації, можна припустити, що буде зменшена стаття витрат на соціальну політику. При цьому чисельність населення, яка потребує додаткового соціального захисту та соціальних виплат, зростатиме. Як наслідок, відбудеться зниження рівня соціальної захищеності населення. Щоб не допустити зростання соціальної напруженості у країні і загострення соціальної кризи, необхідно шукати нові методи й інструменти реалізації соціальної політики та формування соціальної безпеки населення. Одним з них може стати активізація соціального підприємства як на регіональному так і на загальнодержавному рівні, адже в цьому випадку основна частина витрат на соціальний захист населення ляже на плечі суб'єктів економічної діяльності [1, с. 25].

Соціальне підприємство керується відомим підходом *Triple Bottom Line*, тобто *Profit-People-Planet* (прибуток, люди, планета). Крім екологічних проблем, такий підхід дозволяє працювати з проблемами бідності, нерівності, відсутністю доступу до освіти та медицини.

За своєю суттю соціальне підприємство балансує між комерційною та некомерційною діяльністю. Тобто, щоб бути соціальним підприємством, потрібна бізнес-модель, а також певна соціальна (або екологічна) цінність, що вимірюється. Ця тема ідеальна для тих, кому складно визначитися, за кого грати: за добрі справи або за гроші. На щастя, такий вибір не обов'язковий, оскільки армія соціальних підприємців показує, що цей гібридний підхід працює. Також це працює і в Україні, оскільки є такі, як *Urban Space 100 (i 500)*, *Горіховий Дім*, *Манівці*, *Ясна Річ*, *ІнваФішки*, *Woodluck*, *Good Bread from Good People*, *Третя після опівночі* і багато інших¹. Ці

¹ Так, наприклад ідея проекту *Urban Space 100 (i 500)* – створити громадський ресторан у Івано-Франківську, що стане успішним прикладом об'єднання соціально активних людей навколо ідеї розвитку свого міста. 80% прибутку ресторану направляється винятково на реалізацію громадських проектів у Івано-Франківську. Цілі проекту: створення, прозорого цільового фонду, призначеного для фінансування соціальних стартапів та проектів, спрямованих на розвиток міста; створення фізичного майданчика для активізації проактивного кластера міста, що дає імпульс ініціативам та зберігає динаміку їх розвитку; об'єднання ста людей практичного інтелекту, готових інвестувати у проект та розподіляти кошти на фінансування інших ініціатив. Заклад був відкритий 27 грудня 2014 р. З моменту відкриття *Urban Space 100* було профінансовано 123 проекти на загальну суму 3 283 956,55 грн.

підприємства існують, щоб вирішувати спільні для багатьох проблеми, але роблять це бізнес-методами, заробляючи гроші.

Відзначимо, вперше термін «соціальний бізнес» вжив нобелівський лауреат М. Юнус. Серед семи принципів соціального бізнесу, описаних М. Юнусом, можна виділити боротьбу з бідністю, повернення інвестицій без дивідендів, екологічну свідомість та покращення робочих умов. За версією М. Юнуса, соціальний бізнес мав би бути провідною моделлю капіталізму майбутнього з людським обличчям.

Прикладом соціального бізнесу можна назвати *Grameen Bank*, заснований самим М. Юнусом. Цей банк видавав мікро-кредити бідним жителям індійських сіл. Соціальним бізнесом можна також вважати серію кросівок «Адідас» для людей з проблемами опорно-рухового апарату, партію дешевих вітамінізованих йогуртів «Данон» для Азії, дешеві протимоскітні сітки *BASF* та інше [2, с. 112].

В даний час в Україні соціальне підприємництво як соціальна практика тільки починає розвиватися. Кількість реально діючих соціальних підприємств невелика, і часто вони навіть самі не сприймають себе в такій якості. Громадська підтримка та державні заходи поки відсутні. У тому, що соціальне підприємництво в Україні знаходиться в зародковому стані, немає нічого дивного. В СРСР соціальна сфера була монополізована державою і тому про те, щоб передати частину його функцій комусь ще, не могло бути й мови. Специфікою є той факт, що соціальне підприємництво не інституціоналізоване – в законодавстві такого поняття [3, с. 27].

Щодо історичних аспектів розвитку і популяризації соціального підприємництва в Україні, то у 2006-му році впроваджено проект «Мережа громадської дії в Україні» (*UCAN*), фінансований США. Американські експерти провели тренінги для представників громадських організацій. Пізніше американський уряд надав гранти на створення соціальних підприємств на основі результатів конкурсу бізнес-планів. У 2010–2013 роках була ще одна ініціатива. У консорціум «Сприяння соціальному підприємництву в Україні» ввійшли Британська рада, фонди «Східна Європа» та «Відродження», аудиторська компанія *Pricewaterhouse Coopers*, «Ерсте банк». Долучилася і державна неприбуткова організація – Український фонд підтримки підприємництва. У березні 2011 року між Британською Радою в Україні, що виступає від імені партнерів проекту (Фонду Східна Європа, *Pricewaterhouse Coopers*, Ерсте банку) та Українським фондом підтримки підприємництва підписано Меморандум щодо співробітництва в рамках проекту «Сприяння соціальному підприємництву» в Україні [4, с. 5-6].

Цікавим прикладом соціального підприємництва в Україні є, наприклад, «Горіховий дім» – це підприємство, головною місією якого є подолання бідності засобами соціального підприємництва. «Горіховий дім» охоплює два компоненти: бізнес-складову (пекарня, їдальня, кейтеринг-послуги) та соціальну складову (фінансування Центру для жінок, які потрапили у важкі життєві обставини; працевлаштування вразливих груп населення Львова; надання харчування безхатченкам) [5, с. 34]. Іншим прикладом є *Піцерія «Pizza Veterano»* – це соціальний підприємницький проект, який допомагає учасникам бойових дій адаптуватися до мирного життя. 10 % від прибутку «*Pizza Veterano*» перераховує на потреби учасників війни та їхніх сімей [5, с. 38].

Здійснивши аналіз деяких прикладів соціального підприємництва, вважаємо, що воно відіграє важливу роль в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6]. Завдання сучасної держави соціально-демократичної орієнтації функціонувати задля реалізації основоположного конституційного гасла – забезпечення прав людини. Спектр цих прав доволі широкий, що зумовлює багатогранність людинонаправленої діяльності держави у суспільстві. Історично підтверджено, що пакет соціальних прав людини найбільш повно забезпечується в умовах ринкової економіки [7, с. 78]. Соціальне підприємництво в умовах ринкової економіки виступає ключовим важелем у врегулюванні соціальних проблем з боку підприємництва.

Також соціальне підприємництво допомагає знизити рівень безробіття шляхом створення нових робочих місць. У свою чергу, це позитивно впливає на рівень реалізації конституційного права на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [6].

Соціальне підприємництво допомагає по-новому переосмислити конституційне право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [6]. Соціальне підприємництво надає змогу соціально-незахищеним верствам населення розширити межі своїх можливостей за рамки соціального забезпечення. До таких категорій відносять: осіб з інвалідністю; осіб з психічними розладами; безробітних з утриман-

цями, безробітних старше 54 років та тривалих безробітних; представників ромської етнічної меншини; ув'язнених або осіб звільнених з місць позбавлення волі; осіб із залежністю від алкоголю, наркотиків тощо; безхатків; жертв торгівлі людьми, біженців.

Не важко побачити, що йдеться про три основні групи: людей, які не можуть конкурувати на ринку праці через певні фізичні та психологічні проблеми, людей, які не можуть працевлаштуватись, людей, не здатних себе реалізувати через соціальні чинники. І якщо для успішної праці перших та частини других (в умовах гострої потреби у робочій силі особа, яка хоче працювати, може завжди знайти роботу) достатньо працевлаштування відповідно до їх можливостей та створення належних умов праці (це власне залежить від власника чи працедавця), то для третіх (наприклад, осіб звільнених з місць позбавлення волі) цього недостатньо. Необхідна допомога та тісний контакт із соціальними службами та правоохоронними органами. Так, адаптувати особу, яка тривалий час перебувала у місцях позбавлення волі до звичного життя, навіть за її бажання, досить складно [7, с. 81].

Висновки. Соціальне підприємництво відіграє важливу роль в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина, зокрема права на працю, на достатній життєвий рівень, на рівність, на соціальний захист нового формату. В даному випадку вважаємо, що поняття соціального захисту повинно трактуватись широко, виходити за межі виключно державних зобов'язань (пенсії, інші соціальні виплати), і включати в себе модель відповідального підприємництва. Можна стверджувати, що соціальне підприємництво є важливим кроком до відходу від колективізму і переходу до індивідуалізму, де юридичні особи та фізичні особи-підприємці своєю діяльністю за власної ініціативи створюють гідні умови для життя соціально незахищених верст населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коленда Н.В. Соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес в системі забезпечення соціальної безпеки населення : Монографія. Луцьк: Терен, 2017. 136 с.
2. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 59. С. 112–117.
3. Волкова М.В., Шевченко В.С. Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України. *Соціальна економіка*. 2016. Вип. 1. С. 25–29.
4. Сіренко Н.М., Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. Сталий розвиток економіки. 2016. Вип. 1. С. 5–10.
5. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. Підручник. Київ. 2017. 58 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, ст. 141.
7. Косович Б.І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. Вип. 3. С. 77–81.
8. Матеріали з офіційного сайту компанії «Gudzyk». URL: <https://gudzykbags.com.ua/> (дата звернення 15.11.2022).
9. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правовий статус особи: базові підходи. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 22–25.
10. Белов Д.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: окремі питання теорії конституціоналізму. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 77–79.
11. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21–26.
12. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46–50.
13. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. №3/2022. С. 22–24.
14. Белова М.В., Марцеляк М.О. Принцип гуманізму, як передумова змісту окремих категорій прав людини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 33–35.